

WEDERKERIGHEID

MET MIJ, VIA HEN. VOOR ONS, NAAR JOU?

Wederkerigheid lijkt een ouderwets woord. Maar als je naar de maatschappelijke praktijk van vandaag kijkt, dan is het begrip enorm actueel. Denken we aan discussies over activering van leefloners, (vermaatschappelijking van de) zorg, het basisinkomen, herverdelingsmechanismen, vrijwilligerswerk of integratie: telkens opnieuw is 'wederkerigheid' een belangrijk element. Want deze term wordt fundamenteel anders geïnterpreteerd, nagestreefd, gerealiseerd afhankelijk van hoe je naar de samenleving en het samenleven kijkt. De ene denkt aan 'voor wat hoort wat', de andere aan reciprociteit of solidariteit', maatschappelijk relevant mogen en willen zijn. En hoe denken wij er zelf over?

Verslag maandag 24.08: Wederkerigheid in tijden van superdiversiteit

Wat betekent wederkerigheid in een samenleving in superdiversiteit? De roep om wederkerigheid klinkt steeds luider: voor wat hoort wat, ze moeten zich maar aanpassen, iedereen moet bijdragen. Maar is wederkerigheid geven en nemen, rechten en plichten, uitwisseling of regelgeving, monoloog of dialoog, diversiteit of assimilatie? We verkennen de overgang naar een superdiverse samenleving en diverse invullingen van wederkerigheid. Omdat wederkerigheid het wij-zij-denken niet mag versterken, maar juist tot een nieuw wij moet leiden.

INSPRAAK

Dirk Geldof

Dirk Geldof is socioloog. Hij is docent 'Stadsociologie' aan de Faculteit Ontwerpwetenschappen Universiteit Antwerpen, lector 'Diversiteit, armoede en stad' aan de opleiding Sociaal Werk Karel de Grote-Hogeschool Antwerpen en lector 'Sociologie en samenleving' aan de opleiding Gezinswetenschappen (Odisee) en onderzoeker aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen. Hij is auteur van 'Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert' (Acco, 2013, 5de herziene druk september 2015). Eind oktober verschijnt een nieuw boek 'Transmigratie. Hulp verlenen in tijden van superdiversiteit' (Acco) Dirk.geldof@kdg.be

WEDERWOORD

Johan Boucneau

Beleidsmedewerker onderwijs stad Genk. O.a. betrokken bij de uitbouw van het schoolopbouwwerk, taalbeleid, flankerend onderwijsbeleid, voorschoolse gezinsondersteuning (Instapje).

Ilse Jaspers

Master in de criminologie. Directie Jongerenwerking Pieter Simenon, coördinator BAAL Limburg (Bureau Alternatieve Afhandeling)

Verslag: Wederkerigheid in tijden van superdiversiteit

INSPRAAK

Dirk Geldof

Wederkerigheid kan je terugvinden als een principe bij ethici en filosofen. Je doet iets voor een ander, en verwacht dat die iets terug doet. Een samenleving wordt socialer, als er wederkerigheid is. Ze is erop gebaseerd dat er dingen terug gedaan worden. Er is de verwachting, het verlangen dat er iets terugkeert. Een samenleving functioneert maar als er vormen van wederkerigheid zijn. Hoe sterker het verwachtingspatroon dat er iets terug komt, hoe meer mensen bereid zijn om iets te doen. Dat vertrouwen is belangrijk.

Kleine onderlinge spaarkassen voor een tussenkomst bij begrafenisonkosten na een fataal arbeidsongeval waren het begin van de sociale zekerheid. Het basisprincipe daarvan is: je draagt bij, en op bepaalde momenten krijg je iets terug.

Wederkerigheid heeft te maken met de wederzijdsheid van rechten en plichten, maar met wie en waarvoor?

Aan wie vraag je hoeveel wederkerigheid? Denk aan de discussie over de taxshift. Er duiken snel individuele schuldmodellen op: 'ze' hebben onvoldoende hun best gedaan. Dat zien we in het armoede- en het integratiebeleid.

Het principe van de actieve welvaartsstaat is: het is niet alleen de plicht van de staat om te zorgen voor een werkloosheidsuitkering, maar ook om mensen aan een job te helpen.

Maar het leefloon: is dat een grondrecht, of iets dat je moet verdienen? Zulke rechten worden steeds voorwaardelijker. We zetten stilletjes aan de stap van een inspannings- naar een resultaatsverbintenis. Bv. bij taalcursussen voor nieuwkomers kan afwezigheid afgestraft worden met het schorsen van de uitkering. Straks komen er mogelijk examens na die taallessen, en wie niet slaagt, ...

Misschien zijn er groepen in de samenleving die je, althans voor een tijdje, moet vrijstellen van wederkerigheid?

Superdiversiteit

Londen prees zichzelf als kandidaat voor de organisatie van de Olympische Spelen aan met zijn superdiversiteit: ze garandeerden dat elke sporter in zijn eigen taal onthaald zou worden. In Londen worden er 300 talen gesproken.

Superdiversiteit gaat over kwantitatieve en kwalitatieve kenmerken.

Migratie is vooral een migratie naar de steden: naar de grootsteden, en historisch gezien bepaalde Limburgse gemeenten.

In die grote steden heeft de meerderheid van de bevolking wortels in migratie. Ze bestaat uit mensen van zeer diverse origine. Geen enkele bevolkingsgroep, ook niet de autochtone, heeft nog de meerderheid. Hoe groter de stad, hoe groter de diversiteit, met Genk als uitzondering: een kleine stad in superdiversiteit.

Ook het profiel van de migranten, het basispatroon van migratie verandert: oorspronkelijk kwam men uit enkele landen, bv. Italië, Turkije, Marokko. En men vertrek regio-gewijs naar vaste migratielanden. Nu vertrekt men vanuit de hele wereld naar zeer veel landen. De migranten vormen een veel diversere groep en leven tegelijk in meerdere identiteiten.

Die diversiteit in de diversiteit betekent toenemende complexiteit, steeds meer nationaliteiten, enorme meertaligheid, groeiende religieuze diversiteit. Steeds meer transnationaliteit ook: mensen leven hier in nauw contact met hun thuisland via skype, telefoon, ...

Het beleid is vaak nog niet aangepast aan die superdiversiteit.
En wij? Blijven we denken in termen van wij & zij?

Integratie is altijd een wederzijds proces geweest, waarin wederkerigheid en dialoog een belangrijke rol spelen. Nochtans proberen we nog steeds meer en meer assimilatie op te leggen.

Mensen met een migratieachtergrond vinden we op alle trappen van de sociale ladder. Helemaal bovenaan diamantairs, eurocraten, maar ook etnische middenstanders en een groeiende groep met een hoger onderwijsdiploma, in vrije beroepen.

Tegelijkertijd is er grote armoede: de helft van alle Marokkaanse gezinnen in ons land leeft onder de armoedegrens. Armoede neemt niet alleen toe, maar verkleurt ook, zeker in de steden. Dit ligt erg gevoelig bij de 'hardwerkende Vlaming'.

Wederkerigheid in tijden van superdiversiteit

Ons denken over wederkerigheid hoeft niet te veranderen in een wereld van superdiversiteit. Want: zijn mensen met een migratieachtergrond oorzaak van extra belasting op de sociale zekerheid? Of zijn ze een antwoord op de vergrijzing? Met simpele antwoorden kom je er niet.

Een belangrijke vraag is: heeft iedereen de kans om bij te dragen? Als je minder kansen krijgt in een interimbureau of thuis minder geholpen kan worden met schoolwerk, dan kan je vaak minder bijdragen. Mensen kunnen vaak niet anders dan minder wederkerig zijn.

Transmigranten nemen opgebouwde sociale zekerheidsrechten mee: een Marokkaan die omwille van werkloosheid uit Spanje naar Genk migreert neemt zijn rechten mee. Maar het systeem van internationale wederkerigheid van sociale zekerheidsrechten werkt zeer traag. Er zou een Europese sociale zekerheidsbank moeten komen.

We bekijken wederkerigheid vaak vanuit een perspectief van angst en verkramping, vol wantrouwen naar de migranten. We vragen vanuit een dominant meerderheidsdenken heel veel bewijzen van hun inspanningen bv. bewijs van kennis van het Nederlands om je aan te melden voor een sociale woning.

We zouden ook kunnen kiezen voor een perspectief van empowerment, met een stukje mededogen zodat mensen terug op krachten kunnen komen, bv. na oorlogstrauma's? Migranten willen niet liever dan hun plek vinden in deze samenleving, werken, studeren, ... Welke inspanningen doen mensen niet om te overleven?

Een warm sociaal beleid kiest voor empowerment.

Is superdiversiteit goed voor onze samenleving? Neen. Maar ze is ook niet slecht. Dit zijn niet de categorieën want superdiversiteit is geen ideologisch, politiek begrip, maar een maatschappelijke realiteit, een sociologisch concept om de snelle veranderingen in onze samenleving te begrijpen.

Of superdiversiteit goed of slecht is, dat hangt ervan af hoe we ermee omgaan, als Belgen, Vlamingen, in ons werk, als lesgevers, in dienstencentra enz.

Superdiversiteit kan een tijdbom worden als we wederkerigheid afdwingen. Maar kan ook uitgroeien tot een evidente realiteit, zoals dat is voor vele kleutertjes in kleuterklassen, die alle namen van hun klasgenootjes zonder problemen uitspreken. Of kijk naar ons nationaal voetbalteam.

Waar er ruimte is voor emancipatie en sociale stijging, is er een scenario van hoop en empowerment. Maar dit is er niet voor iedereen, dat zie je aan gekleurde armoede en werkloosheid. Daarvoor is een geïntegreerd beleid nodig.

De toekomst van onze steden ligt niet in verdere polarisatie, maar in de mobilisatie van de superdiversiteit van onze bewoners.

WEDERWOORD

Johan Boucneau

Een aantal bedenkingen:

In Genk komen drie Huizen van het Kind die de vroegere consultatiebureaus van Kind& Gezin vervangen. Kunnen we dit zo programmeren dat alle Genkenaren, autochtoon en allochtoon naar een hun toegewezen bureau gaan? Zoals we verwachten van alle mensen van Turkse en Marokkaanse origine verwachten dat ze naar dezelfde bibliotheek gaan?

We merken bij het taalproject Instapje dat vooral moeders van Turkse en Marokkaanse origine naar de vrije ontmoetings- en spelmiddagen komen, en de Vlaamse en Italiaanse moeders niet. Wat wel uitdrukkelijk de bedoeling was.

We hebben bij Instapje medewerkers van Turkse en Marokkaanse origine, zodat we kunnen werken vanuit de thuistaal. Maar wat met gezinnen van Poolse, Afghaanse, ... origine?

Vrije schoolkeuze zorgt voor een enorme schoolsegregatie, vooral langs sociaal-economische lijnen, niet zozeer vanuit etnische. De elite kiest over alle nationaliteiten heen voor bepaalde scholen, schoolbesturen blijven overwegend blank. Kan je dit zo herorganiseren dat je dit rechtvaardig doorbreekt? Dit is bijna onmogelijk.

We verwachten dat nieuwkomers Nederlands kennen op basis van 120 of 240 uren les? Dit is onrealistisch.

Hoe moet een collectief maatschappelijk project eruit zien dat in onze samenleving tot wederkerigheid leidt? Hoe gaan we dit organiseren?

Wat is het vertrekpunt: wederkerigheid of werken aan zelfrespect? Als je iets doet vanuit zelfrespect, tot welk resultaat leidt dit?

Tot welke resultaten leiden trouwens al onze inspanningen? Zijn we ervan overtuigd dat ze tot resultaat leiden? Als we dingen blijven doen zoals we ze altijd gedaan hebben, dan zal het niet erop vooruit gaan.

Ilse Jaspers

Onze basisvisie is: als je fouten maakt, dan krijg je de kans om het goed te maken. Het is voor ons belangrijk dat de jongere die kans krijgt om het goed te maken. Dat is voor ons vanzelfsprekend. We proberen jongeren hun schade te laten herstellen. Dit is vaak verplicht, bv. door gemeenschapsdienst.

De jeugdrechter beslist hoeveel uren een jongere moet werken, altijd in de non-profit. Soms gaan ze om de schade bij het slachtoffer te vergoeden bv. vakantiewerk doen. Of een aantal taken bij het slachtoffer zoals het gras afrijden. De inspraak van zowel de dader als het slachtoffer is daarbij heel belangrijk. De bemiddelaar pendelt mee tussen de dader en het slachtoffer om af te spreken wat en hoeveel.

We hebben het ook steeds over slachtofferschap én samenleving. Jongeren moeten erkennen dat er slachtofferschap is, we proberen hen te stimuleren om verantwoordelijkheid op te nemen. Er is ook een vrijwillig aanbod voor contact tussen de jongere en het slachtoffer.

We moeten de realiteit van superdiversiteit erkennen. Vroeger mochten we dit discours nauwelijks voeren. Het is goed om als dienst daarin ondersteund te worden.

Ik vind het een probleem als we niet in het Nederlands kunnen praten met ouders van onze jongeren die hier al lang wonen.

Er is veel diversiteit bij onze jongeren. We moeten dus maatwerk leveren, vanuit een scenario van empowerment.

We willen dat de jongeren terug aansluiting vinden. Het gaat niet over kleur bij de jongeren, het gaat over kansen krijgen, mee kunnen.

De Limburgse provincie heeft een vereffeningsfonds. Dat wordt niet zo heel vaak aangesproken, maar het was zeker nuttig. We weten niet wat hiermee gaat gebeuren met de interne staats Hervorming.

GESPREK

Dirk Geldof

Er staat geen kleur op maatschappelijke kwetsbaarheid. Etniciteit speelt trouwens steeds minder in een wereld in superdiversiteit: etniciteit is slechts één element, het gaat over omgaan met alle verschillen.

Hoe kunnen we vorm geven aan een pedagogisch proces naar wederkerigheid en een positieve omgang met superdiversiteit? Vroeger deden we dat vaak met sociale contracten bv. de start van de sociale zekerheid, het onderwijspact. We hebben dat geprobeerd met het Generatiepact, maar daarbij was er te weinig participatie. Ik denk dat we voor diversiteit naar een soort van sociaal pact moeten gaan.

Het gaat daarbij over veranderende meerderheden. Mensen van diverse origine en andere diversiteit staan op om hun stem te verheffen.

Er is onderzoek naar plekken waar die wederkerigheid in superdiversiteit vorm krijgt. Dat zijn geen nieuwe plekken, maar bv. de schoolpoort, de werkvloer. De plaatsen waar het onderlinge resultaat afhankelijk is van de mate van solidariteit (bv. om goede resultaten te behalen op het werk), daar raakt men over het wij-zij denken. Het is dus het resultaat van veel pragmatiek.

Het onderwijsdebat is heel belangrijk. Goed onderwijs moet de talenten en competenties van ieder kind tot zijn recht laten komen. Maar dan moet het onderwijs zijn methodieken aanpassen, net zoals die 50 jaar geleden aangepast zijn, bij de 'democratisering' van het onderwijs. De ondersteuning van de leerkrachten is heel belangrijk, en daarvoor moeten veel heilige huisjes sneuvelen. We moeten inzetten op de competenties van onze jongeren, niet op hun thuis-nest.

Jef De Vrij

Er is inderdaad een nieuw *sociaal contract* nodig, en daarin moeten allochtone verenigingen kansen krijgen. Zo'n nieuwe sociale contracten zijn trouwens niet evident.

Dirk Geldof

Superdiversiteit gaat de 21ste eeuw bepalen om kwantitatieve redenen, met een toenemende diversiteit. Tegelijkertijd zie je dat groepen zichzelf organiseren bv. de Moslimexecutieve, groepen van intellectuelen die opstaan. Het toekomstige beleid zal minder beleid zijn dat wij voor hen organiseren, maar doorheen *dialog*. Die werkwijze is minder strikt dan een sociaal contract. Er zijn nieuwe dynamieken die zich vertalen in wijzigingen in sleutelposities bv. burgemeesters met een migratieachtergrond, nieuwe directeur van de Vooruit, het Ballet van Vlaanderen.

Eddy Wintmolders

Het is niet genoeg dat sociologen e.d. positieve punten zien in de superdiversiteit. Ik zie veel angst, er is weinig perspectief.

Dirk Geldof

Superdiversiteit zal op zich niet lukken of mislukken, het 'is' en hangt er vanaf hoe we daarmee omgaan. Mensen sluiten zich omwille van crisissituaties meer op. Het mobiliserende van superdiversiteit zit erin dat er de ruimte ontstaat om de vraag te stellen, om dingen te benoemen. Niet om ze te stigmatiseren, maar om ze op te lossen. Er komt terug ruimte om de dingen terug op te pakken, samen met mensen met een migratieachtergrond. We moeten hen aanvaarden als woordvoerders die bijdragen aan het debat en mee stukjes van oplossingen aandragen. We zien een stuk nieuw middenveld ontstaan.

Multinationals nemen, merkwaardig genoeg?, het voortouw met ethische codes bv. omtrent discriminatie.

Geopolitiek speelt ook een rol bij de groeiende superdiversiteit, met de nieuwe vluchtelingenstromen tot gevolg.

Rik Bloemen

Zolang wij niet van ons uit de stap zetten, samen mét, dan zullen we falen. Er zal op een gegeven moment een machtige *structuur* nodig zijn om ons op weg te helpen in die superdiversiteit. Van de politiek verwacht ik dat niet.

Johan Boucneau

Ik kijk met een zekere gemengdheid naar de zelforganisatie van de Turkse gemeenschap. Die onttrekken zich van de ene kant uit het superdiverse verhaal, met hun eigen agenda: loopt dit via nieuwe corporatistische agenda's? Thema's als offerfeest e.d. staan sterk op de agenda van de allochtone elite, maar over onderwijsproblemen e.d. wordt er weinig publiek gesproken, ondanks de groeiende kansarmoede. Waar gebeurt de agendabepaling?

Als de provincie Limburg van de minister van onderwijs geld krijgt voor armoede, dan moeten ze dit niet besteden aan Lego.

Een gedeelte van die agendabepaling zal via de klassieke kanalen moeten verlopen, bv. via de middenveldsorganisaties.

Lode Draelants

Hoe moeten we als *samenleving reageren* op superdiversiteit?

Van de ene kant zijn we blijkbaar bereid om redelijk fundamentele dingen als een kind met het badwater weg te gooien. Ik denk dan aan de reacties op het gerucht dat een kerk in Hasselt een moskee zou worden. We zijn blijkbaar bereid om fundamentele afspraken die in de grondwet staan, zoals de vrijheid van godsdienst, - hup - overboord te zetten als iemand hiermee vervelend doet.

Sommige structuren laten positieve acties niet meer toe bv. leerkrachten deden vroeger aan het einde van de vakantie huisbezoeken om leerlingen te motiveren. Dit kan niet meer, en we schakelen naar individuele beschuldigingen. We moeten kleine regeltjes gaan herbekijken vanuit de mensen zelf, en niet vanuit systemen.

Johan Boucneau

Peter Singer pleit in de Knack (19 augustus) voor de morele plicht tot 'effectief altruïsme'. Dat gaat verder dan wederkerigheid. De bestrijding van de armoede zou de hoogste prioriteit moeten zijn van alle mensen die meer hebben dan wat ze zelf nodig hebben om te leven.

Dirk Geldof

Superdiversiteit speelt het sterkst in steden, plus in Genk. Maar het neemt overal toe. In kleinere gemeenten zien we nu dezelfde veranderingen als een 30-tal jaar geleden in de steden.

Superdiversiteit is een gegeven in alle West-Europese landen, het zijn allemaal landen met een netto migratiesaldo.

We krijgen oog voor verschillen tussen groepen, en binnen groepen. Er zijn ook spanningen binnen de groepen met een migratieverleden.

Je ziet ontwikkelingen naar initiatieven binnen de gemeenschappen die soms een positief, soms een negatief effect hebben. Bv. het Lucerna-college dat in Antwerpen democratiserend werkt.

Demografische ontwikkelingen kunnen instellingen dwingen tot dynamieken, opdat ze hun marktaandeel behouden bv. katholieke scholen die zich open stellen voor migranten, voedselindustrie met een halal-assortiment.

Macht heeft vele gezichten, en loopt niet alleen via het klassieke middenveld.

Het keerpunt is: willen we de achterhoede vormen, of willen we mee in de voorhoede lopen, samen met mensen die vorm geven aan de nieuwe samenleving?